

MUZIKINĖS MAIRONIO REDAKCIJOS (ANKSTYVASIS LAIKOTARPIS)

DARIUS KUČINSKAS

Problematika. Tarpukariu Maironis buvo vienas labiausiai mėgiamų poetų tarp muzikų. Pagal jo eiles muziką kūrė beveik visi to meto kompozitoriai. Daugiausia buvo naudojami eilėraščiai, publikuoti rinkinyje *Pavasario balsai*. Vienų kompozitorių dėmesys poetui buvo itin stipriai išreikštas – pagal jo eiles sukurta dešimtys muzikos kūrinių (Juozas Naujalis). Kiti kompozitoriai sukūrė tik po vieną kompoziciją, bet jų meninė vertė nebuvo menkesnė (Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, Juozas Gruodis). Kai kurie muzikai savo kūrinius pagal Maironio eiles išleido pakartotinai (Česlovas Sasnauskas, Naujalis), tačiau kitaip negu poetas, savo kompozicijų iš esmės nekeitė, netaisė, nekoregavo, tad pakartotinis muzikos kūrinių leidimas tapo tik pasibaigusio tiražo atnaujinimu, o ne nauju meniniu sprendimu. Kita vertus, Maironio amžininkai kompozitoriai poeto tekstus perkeldami į garsų pasaulį tarsi ieškojo naujų eilėraščio perskaitymo galimybių, naujo žodžių įprasminimo, pasiūlydami kitus prasminius (loginius, emocinius) akcentus, eilėraščio skaitymo ritmą, tempą ar nuotaką. Kurdami naujas prasmes ir interpretacijas, bet sekdami muzikos komponavimo logika ir prisilaikydami jos kūrimo specifikos, muzikai taip pat neretai įvedavo atskirų žodžių ar eilučių pakartojimų, kai kada pasirinkdavo tik kelias eilėraščio eilutes arba praleisdavo visą posmą, sukeisdavo žodžių tvarką, pateikdavo kitokią metrinę schemą, kuri geriau atitiko jų muzikinius sumanymus, tačiau kartais gana stipriai nutoldavo nuo pirminės poeto intencijos. Taigi didelis Maironio amžininkų kompozitorių dėmesys jo kūrybai rodo pirmiausia poetinio žodžio aktualumą, įtaigumą ir kartu universalumą eilėraščio tekstą perteikiant (interpretuojant) muzikos garsais.

Apie Maironio ir muzikos santykį jau yra ne kartą rašyta. Aptarta daug svarbių ir aktualių klausimų, tokių kaip poetinio teksto muzikalumas (Vytautas Landsbergis¹), liaudyje dainuojama Maironio poezija (Živilė Ramoškaitė²), paties Maironio polinkis muzikai ir jo muzikalumas (Vanda Zaborskaitė³, Landsbergis⁴), o poetinių tekstų kaitos klausimai nagrinėti Pranės Jokimaitienės⁵ ir Pauliaus Subačiaus⁶ publikacijose. Tačiau iki šiol nebuvo gilintasi ir nenagrinėtas poetinio teksto interpretacijos muzikoje klausimas. Tai yra kaip kompozitoriai panaudojo savo kūrinuose poetinį žodį, kartu pasiūlydami naują eilėraščio perskaitymo galimybę, sukurdami naujas prasmes ir patalpindami poetinį tekstą į naujus interpretacinius kontekstus. Taip pat iki šiol nenagrinėtas klausimas apie atvirkščią procesą – ar vėlesniems Maironio eilėraščių taisymams turėjo įtakos kompozitorių sukurti muzikos kūriniai ir pats bendravimas su muzikais? Apie tokią įtakos galimybę galima spręsti iš to, kaip muziką mėgo pats Maironis ir kaip dažnai Maironis bendravo su kompozitoriais. Dėl to pagrindinis šio straipsnio tikslas yra nustatyti, iširti ir įvertinti muzikos ir poetinio teksto sąveiką, pastarojo kaitos požiūriu. Tai yra – atsakyti į klausimą, kada, kiek ir kaip kito (ar priešingai – nekito, liko stabilus) Maironio eilėraštis, jam susiliejus su muzika.

Atsakant į šį klausimą, keliama hipotezė, kad Maironio eilėraščių daugkartinis intensyvus autoredagavimas juos modernizuojant buvo pozityviai (keitimo proceso skatinimas) ir negatyviai (keitimo proceso stabdymas) susijęs su jų tekstams parašytos muzikos metroritmika ir intensyviu funkcionavimu kultūrinėje praktikoje (dažnu atlikimu), kuris įtvirtino stabilias lingvistinio ir muzikinio teksto jungtis. Tyrimo objektu pasirinkti kompozitorių amžininkų sukurti opusai pagal Maironio eiles, apsibrėžiant sąly-

¹ Vytautas Landsbergis, „Maironis ir muzika“, in: *Literatūra ir kalba*, t. 21: *Maironis*, vyr. redaktorius Jonas Lankutis, redakcinė kolegija Kostas Doveika, Algis Samulionis, Vytautas Vanagas, Vilnius: Vaga, Lietuvos Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1990, p. 179–184.

² Živilė Ramoškaitė, „Maironio poezija liaudies ir kompozitorių kūryboje“, in: *Tautosakos darbai*, Vilnius, 2013, t. XLV, p. 15–29.

³ Vanda Zaborskaitė, *Maironis*, Vilnius: Vaga, 1968 (?1987).

⁴ Vytautas Landsbergis, *op. cit.*

⁵ Pranė Jokimaitienė, „Maironio poezijos tautosakėjimas“, in: *Literatūra ir kalba*, t. 21: *Maironis*, p. 168–178.

⁶ Paulius Subačius, „Nušlifuoti deimantą, arba kuo Maironis įdomus ne vien pokolonijiniams kraštams“, in: *Eina garsas: Nauji Maironio skaitymai*, sudarytojas Manfredas Žvirgždas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014, p. 89–113.

ginai vadinamu „ankstyvuju“ laikotarpiu, t. y. muzika, sukurta iki poeto mirties (1932), ir taip pat liaudies dainuojami variantai, kurių chronologines ribas sunkiau identifikuoti, bet jų paplitimas ir žinomumas pačiam autoriui galėjo turėti įtakos atsirasti naujoms eilėraščių redakcijoms. Muzikinės eilėraščių redakcijos čia pirmiausia suprantamos kaip muzikos kūrinių transformacijos, atsirandančios kompozitoriui tobulinant patį muzikos kūrinį, jo garsinę išraišką ir dėl to įvedant didesnius ar mažesnius pavienių muzikos išraiškos elementų (melodijos, ritmo, harmonijos, formos) ar jų derinių/junginių pakeitimus. Tokias muzikines redakcijas atrandame pakartotinai publikavus kūrinį ar kompozitoriui parengus kūrinio aranžuotę, pritaikius jį kitai atlikėjų sudėčiai.

Muzika Maironio eilėmis ir ankstesnių tyrimų apžvalga. Pirmasis apžvalginis straipsnis apie muzikos kūrinius pagal Maironio eiles buvo paskelbtas pakankamai vėlai – praėjus trisdešimt metų po poeto mirties. Jį parašė ir specialiai poeto šimtmečiui skirtame *Aidų* numeryje paskelbė muzikologas Juozas Žilevičius⁷. Pradėjęs nuo glausto siociokultūrinės Kauno miesto situacijos apibūdinimo, Žilevičius nuosekliai išvardijo ir charakterizavo visus pagal Maironį kūrusius muzikus ir jų kūrinius. Pats asmeniškai pažįstamas su daugeliu kompozitorių ir būdamas gyvu visų įvykių liudytoju, Žilevičius straipsnyje pateikė nemažai autentiškos informacijos apie vieno ar kito kūrinio sukūrimo aplinkybes ir jo pirmąjį atlikimą (Naujalio „Jau slaviškos šalys iš miego sukilo“⁸). Žilevičius išvardija 35 kompozitorius, kurie yra sukūrę ar aranžavę („pertvarkę“, pasak Žilevičiaus) muzikos kūrinių pagal Maironio eiles. Apsibrėždami nagrinėjamą laikotarpį tik iki poeto mirties (1932), čia pateiksime patikslintą kompozitorių ir jų kūrinių suvestinę (lentelė Nr. 1)⁹.

⁷ Juozas Žilevičius, „Maironis muzikos garsuose“, in: *Aidai*, Brooklyn, 1962, Nr. 7, p. 305–306.

⁸ Nepublikuotas Naujalio kūrinys. Nenustatyto asmens nuorašas pavadinimu „Laikas atgimti“ saugomas Čikagoje, LTSC, Žilevičiaus Kreivėno muzikologijos archyve, Naujalio fonde (be signatūros). Živilė Ramoškaitė teigdamą, kad rankraštis yra žuvęs (Živilė Ramoškaitė, *op. cit.*, p. 26), matyt, rėmėsi Naujalio dukters atsiminimais (Zofija Naujalytė-Didenkienė, „Naujalio gyvenimo kelias“, in: *Juozas Naujalis*, sudarė ir paaiškinimus parašė Ona Narbutienė, Vilnius: Vaga, 1968, p. 54–55). Čikagoje esantis rankraštis *de visu* patikrintas šio straipsnio autoriaus mokslinės stažuotės metu 2018 m. (žr. iliustraciją Nr. 1).

⁹ Čia pateikiami skaičiai taip pat skiriasi nuo Danutės Bindokienės paskelbtų statistinių duomenų, kur suskaičiuoti visi kompozitoriai ir muzikos kūriniai iki 1982 m.; žr. Danutė Bindokienė, „Trumpas žvilgsnis į Maironį ir jo kūrybą“, in: *Laiškai lietuviams*, Čikaga, 1982, Nr. 8, p. 272–278.

Eil. Nr.	Kompozitorius	Pagal <i>Pavasario balsus</i>		Pagal kitus poetinius tekstus		Iš viso
		originalūs kūriniai	aranžuotės kitai atlikėjų sudėčiai	originalūs kūriniai	aranžuotės kitai atlikėjų sudėčiai	
1	Juozas Naujalis	21	6	1		28
2	Aleksandras Kačanauskas	8		4		12
3	Česlovas Sasnauskas	4	4	1	3	12
4	Juozas Tallat- Kelpša	3	1	1		5
5	Juozas Bertulis	3				3
6	Juozas Gruodis	1		1		2
7	Benediktas Andruška	1				1
8	Antanas Bačiulis	1				1
9	Mikalojus Konstantinas Čiurlionis	1				1
10	Juozas Gudavičius	1				1
11	Bronius Jonušas	1				1
12	Vincas Nacevičius	1				1
13	Vladas Paulauskas	1				1
14	Petras Juozas Pranaitis	1				1
15	Stasys Šimkus	1				1
16	Antanas Vanagaitis	1				1
17	Galga Visockis	1				1
18	Juozas Drija- Vysockas	1				1
19	Teodoras Brazys			1		1
	Mikas Petrauskas			1		1
	Iš viso:	52	11	10	3	76

1 lentelė. Kompozitoriai, kūrę pagal Maironio eiles iki 1932 m.

Ši suvestinė labai vaizdžiai atskleidžia Maironio populiarumą tarp to meto muzikų – Maironis buvo vienas populiariausių poetų lietuvių kompozitorių tarpe. Turint omenyje, kad XX a. pradžioje lietuvių kompozitorių ratas buvo labai siauras, galima suprasti, kad iš esmės visi to meto muzikos kūrėjai bent kartą prisilietė prie Maironio poezijos. Iš suvestinės matosi, kad daugiausia pagal Maironio eiles yra sukūrę Juozas Naujalis, Česlovas Sasnauskas, Aleksandras Kačanauskas ir Juozas Tallat-Kelpša. Kitų kompozitorių įnašas į muzikinę maironiana yra žymiai mažesnis, tačiau jokių būdu meniškai ne prastesnis (Gruodžio ar Čiurlionio kūriniai). Didžiausią Naujalia dėmesį Maironio poezijai nulėmė kelis dešimtmečius trukusi judviejų asmeninė draugystė ir Naujalia pareigos – Kauno katedros vargonininkas ir choro vadovas. Tai sudarė sąlygas Naujaliui ką tik sukurtą naują kūrinį nedelsiant atlikti. Ir tai labai motyvavo bei stimulavo naujų kūrinių atsiradimą – tiek Maironi, tiek Naujali¹⁰. Tuo tarpu Kačanauskas ir Tallat-Kelpša greta originalių kompozicijų yra paskelbę nemažai aranžuotų kitai atlikėjų sudėčiai, taip tarsi išplėsdami savo kūrinių atlikimo galimybes, priklausančias nuo įvairių to meto Lietuvos menininkų pajėgumų.

Tarp 31 muzikai panaudotų Maironio eilėraščių daugiausia yra iš rinkinio *Pavasario balsai* (26 eilėraščiai, paimti iš skirtingų rinkinio leidimų) ir tik 5 yra iš kitur (lentelė Nr. 2)¹¹. Išsiskiria 3 eilėraščiai, daugiausia pamėgti kompozitorių: „Miškas ir lietuvis“, „Mano gimtinė“ ir „Sunku gyventi“. Šiems eilėraščiams muziką sukūrė atitinkamai po 5 ir 4 kompozitorius. Tuo tarpu dabar Lietuvoje populiariausios Maironio eilėmis sukurtos dainos „Lietuva brangi“ ir „Kur bėga Šešupė“ anuomet susilaukė tik po 3 muzikinius kūrinius (neskaičiuojant aranžuotų). Taip galėjo atsitikti dėl to, kad ypač sėkmingas ir plačiai paplitęs kurio nors vieno kompozitoriaus kūrinys (šiuo atveju – Naujalia ir Sasnausko muzika minėtiems eilėraščiams) kitiems kompozitoriams tarsi užkirto kelią, nesitikint tam pačiam eilėraščiui sukurti geresnę muziką ar sulaukti ne menkesnio pripažinimo ir populiarumo.

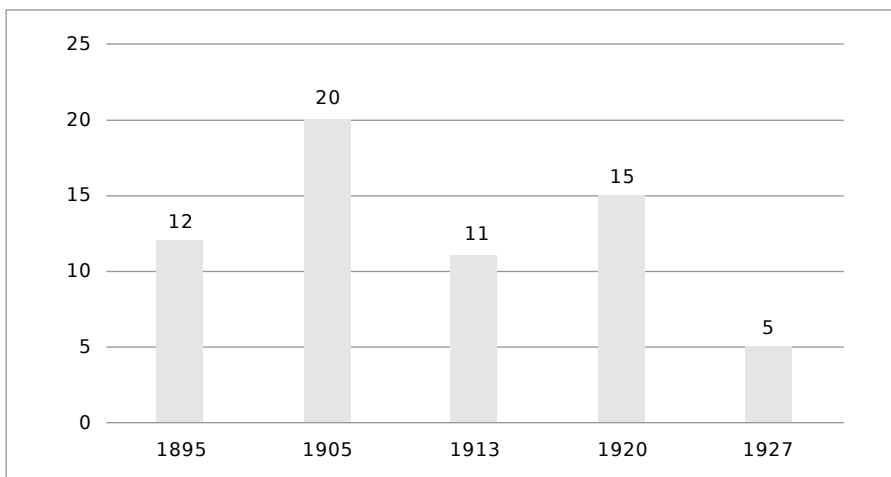
¹⁰ Daugiau apie šių asmenybių kūrybinį bendravimą žr. Konradas Kaveckas, *Juozo Naujalia gyvenimas ir kūryba*, Kaunas: Žaibas, 1939; Juozas Naujalis.

¹¹ Čia ir toliau straipsnyje pateikiami kanoniniai eilėraščių pavadinimai.

Eil. Nr.	Eilėraštis	Kompozitoriai	Kūriniai	Aran- žuotės	Iš viso
Pavasario balsai					
1	Miškas ir lietuvis	Juozas Naujalis Juozas Bertulis Juozas Gudavičius Aleksandras Kačanauskas Juozas Drija-Vysockas	1 1 1 1 1 1	1	6
2	Kur bėga Šešupė	Česlovas Sasnauskas Juozas Naujalis Aleksandras Kačanauskas	1 1 1 1	2 1	6
3	Mano gimtinė	Benediktas Andruška Juozas Bertulis Mikalojus Konstantinas Čiurlionis Aleksandras Kačanauskas Stasys Šimkus	1 1 1 1 1 1		5
4	Sunku gyventi	Juozas Naujalis Bronius Jonušas Aleksandras Kačanauskas Vincas Nacevičius	1 1 1 1 1	1	5
5	Lietuva brangi	Juozas Naujalis Antanas Bačiulis Juozas Bertulis	1 1 1	2	5
6	Marijos giesmė	Česlovas Sasnauskas Juozas Naujalis	1 1	2	4
7	Duetas	Aleksandras Kačanauskas Juozas Naujalis Vladas Paulauskas	1 1 1 1		3
8	Vasaros naktys	Aleksandras Kačanauskas Juozas Naujalis Antanas Vanagaitis	1 1 1 1		3
9	Daina („Ar skauda man širdį? Oi ne, oi ne!..“)	Juozas Naujalis Galga Visockis	1 1		2
10	Eina garsas	Juozas Naujalis Petras Pranaitis	1 1		2
11	Lietuvis ir giria	Juozas Naujalis Juozas Tallat-Kelpša	1 1		2

12	Tupi šarka	Juozas Gruodis Juozas Naujalis	1 1		2
13	Malda	Juozas Naujalis	2		2
14	Užmigo žemė	Česlovas Sasnauskas	2		2
15	Milžinų kapai	Juozas Tallat-Kelpša	1	1	2
16	Užtrauksme naują giesmę	Juozas Naujalis	1	1	2
17	Ant Drūkšės ežero	Juozas Naujalis	1		1
18	Augo putinas	Juozas Naujalis	1		1
19	Daina („Už Raseinių, ant Dubysos“)	Juozas Naujalis	1		1
20	Dainų šventei	Juozas Naujalis	1		1
21	Nebeužtvenksi upės	Juozas Tallat-Kelpša	1		1
22	Oi neverk, matušėle!	Juozas Naujalis	1		1
23	Pavasaris	Juozas Naujalis	1		1
24	Rudens dienos	Juozas Naujalis	1		1
25	Vasaros naktis	Aleksandras Kačanauskas	1		1
26	Vilija (Neris)	Aleksandras Kačanauskas	1		1
Kiti eiliuoti tekstai					
27	Jau slavai sukilo (<i>Jaunoji Lietuva</i> , VI giesmė)	Česlovas Sasnauskas Juozas Naujalis	1 1	3	5
28	<i>Kur išganymas</i>	Aleksandras Kačanauskas Juozas Gruodis	3 1		4
29	<i>Raseinių Magdė</i>	Aleksandras Kačanauskas Juozas Tallat-Kelpša	1 1		2
30	Kristui Karaliui giesmė	Teodoras Brazys	1		1
31	<i>Jaunoji Lietuva</i> (V giesmė)	Mikas Petrauskas	1		1
Iš viso:			62	14	76

Pagal muzikos sukūrimo ir publikavimo metus galime atsekti, kaip atsikiri Maironio *Pavasario balsų* leidimai plito kompozitorių tarpe ir kurie leidimai buvo populiariausi (diagrama Nr. 1). Pagal šią diagramą matyti, kad Maironio posmai tiksliai atliepė tautos lūkesčius, nes jau pirmasis *Pavasario balsų* leidimas susilaukė didžiulio kompozitorių dėmesio. Turint omenyje, kad tuo metu lietuvių kompozitorių, kaip ir kitų sričių lietuvių menininkų bendruomenė, o ir apskritai lietuviška inteligentija, buvo tik bepradedanti formuotis, šis populiarumas rodo neabejotiną poeto pripažinimą. Mažesnis kompozitorių dėmesys po trečio rinkinio leidimo (1913) sietinas su karo metais. Vėl išaugusį populiarumą po ketvirto leidimo (1920) galima paaiškinti tiek su pasibaigusiu karu, tiek su išaugusiu (susiformavusiu) lietuvių kompozitorių branduoliu, tiek ir su Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimu bei visas veiklos sritis apėmusį entuziazmą kurti lietuvišką meną. Be to, kai kurie muzikos kūriniai buvo sukurti anksčiau nei pasirodė ketvirtas rinkinio leidimas, bet dėl įvairių priežasčių (pirmiausia karas) nebuvo publikuoti. Pavyzdžiui, sulyginus Naujalio „Jaunimo giesmės“ (publikuota 1923 m.) žodžius su Maironio leidimais, paaiškėjo, kad muzikos kūrinys sukurtas ne pagal 1920 m., bet pagal 1913 m. paskelbtą eilėraščio tekstą. Penktojo leidimo (1927) populiarumas kompozitorių tarpe akivaizdžiai buvo sumenkęs. Tai galima paaiškinti tuo, kad trečiame dešimtmetyje iškilo visa eilė jaunesnės kartos lietuvių poetų, ir kompozitoriai pirmiausia siekė „įgarsinti“ naujus eilėraščius, nei dar kartą kurti muziką pagal visuomenėje prigijusius ir jau plačiai dainuojamus Maironio posmus.

1 diagrama. Muzikos kūriniai (su aranžuotėmis) pagal skirtingus Maironio *Pavasario balsų* leidimus

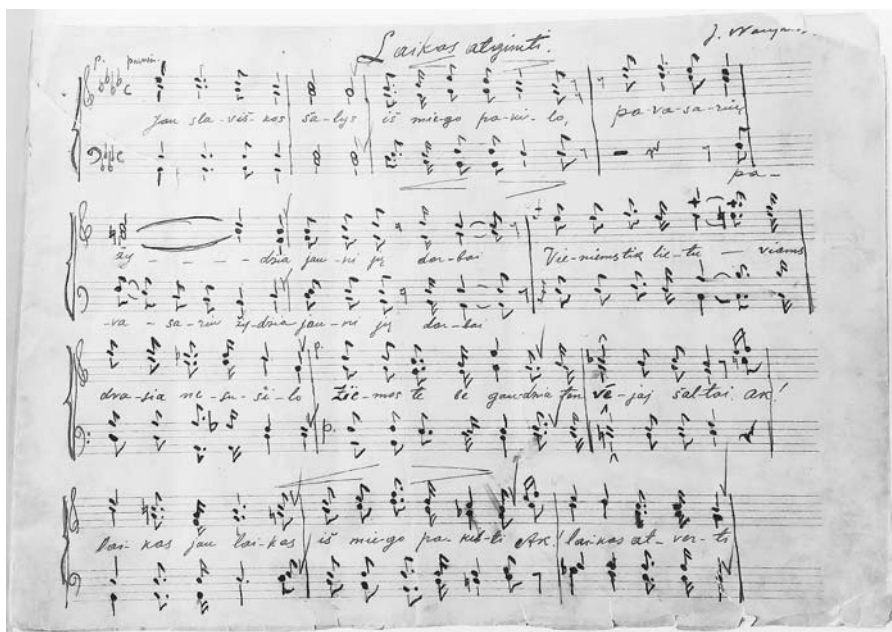
Maironio poezijos paplitimą liaudies ir kompozitorių kūryboje taip pat yra apžvelgusi Živilė Ramoškaitė¹². Straipsnyje autorė daugiausia dėmesio skyrė dainų pagal Maironio eiles melodijų kilmei. Aptartos kompozitorių dainos ir liaudyje dainuojami Maironio eilėraščiai. Ramoškaitė atkreipė dėmesį, kad Naujaliao dainos „Už Raseinių ant Dubysos“ melodija nėra originali, ji yra tokia pati kaip dainos „Eina garsas“ melodija, o pastaroji, pasak Maironio, turėjo būti kaip Antano Baranausko „Tu Lietuva, tu Dauguva, pasilikit sveikos“¹³. Ramoškaitė atsekė liaudyje dainuotų Maironio melodijų šaltinius – kurios melodijos yra kilusios sekant anksčiau publikuotomis ir konkrečių autorių sukurtomis dainomis, o kurios yra vien tik liaudies kūrybos vaisius. 1907 m. V. Dumčiaus užrašytas variantas, taip pat aptartas Ramoškaitės¹⁴, įdomus tuo, kad Maironio eilėraščio pirmo posmo paskutinė eilutė liaudyje dainuota su pakeistu žodžiu: vietoj „Gelonplaukės puikios visos šneka ten, oi šneka“, dainuota „Gelonplaukės puikios visos *lietuviškai* šneka“. Gana reikšmingas pakeitimas istoriniame-kultūriniame-politiniame to meto kontekste, tačiau vėlesnėse Maironio eilėraščio publikacijose tekstas nebuvo pakeistas, tad lieka neaišku, ar Dumčiaus užrašytas variantas sietinas su pradiniu (neiškiliusiu) poetiniu tekstu, ar savarankiškai liaudies įvestu „patobulinimu“. Kaip žinia, tokie poetinio teksto pakeitimai prieš juos publikuojant buvo daromi siekiant išvengti represijų, ir tai iki spaudos draudimo panaikinimo buvo būdinga lietuvių inteligentijos protesto forma. Tad jei galvotume, kad Maironis rengdamas pirmai publikacijai (1895) eilėrašį „Už Raseinių ant Dubysos“ vis dėlto sąmoningai pakeitė vieną žodį („lietuviškai“) į politiškai neutralesnį, tai 1902 m. patirtis keičiant Baranausko tekstą jam nebuvo naujiena, o išbandyta praktika, ir, tikriausiai, žinoma artimesniam draugų ratui, jei į jį kreiptasi.

Muzikos kūrinių šaltiniai. Dar kartą grįžkime prie muzikos kūrinių Maironio eilėmis šaltinių. Čia galime išskirti tris tipus: tai paties Maironio savo eilėraščiams sukurtos melodijos, liaudies dainuojami Maironio eilėraščiai ir kompozitorių sukurti kūriniai.

¹² Živilė Ramoškaitė, *op. cit.*, p. 15–29.

¹³ *Ibid.*, p. 22. Plačiau apie šio kūrinio genezę žr. Andrius Dubinskas, „Epizodas iš Maironio kūrybos“, in: *Lietuvos aidas*, Kaunas, 1932-07-12, Nr. 155, p. 2; taip pat Virginijaus Gasiliūno komentarą, in: <http://virginijusg.blogspot.com/2012/09/343-paramaironiana-apie-viena-smugeliuka.html>, (2018-10-05).

¹⁴ *Ibid.*, p. 24.

1 iliustracija. Juozo Naujalis „Laikas atgimti“ („Jau slavaui sukilo...“) nežinomo asmens nuorašas (LTSC (Čikaga), Žilevičiaus-Kreivėno muzikologijos archyvas, Naujalis fondas (be signatūros))

Maironio melodijos. Žinomi tik du atvejai, kai manoma, kad melodiją galėjo sukurti pats Maironis. Tai Čiurlionio daina vyrų chorui „Ten, kur Nemunas banguoja“ („Mano tėvynė“) ir Sasnausko „Tautiška giesmė“ („Kur bėga Šešupė“). Čiurlionio daina, sukurta 1908 m., pirmą kartą buvo publikuota tik 2012 m.¹⁵ Tada publikacijos autorius iškėlė hipotezę, kad Čiurlionio harmonizuotą melodiją galėjo sukurti pats Maironis: kompozitorius susitiko su Maironių Sankt Peterburge 1908 m. gruodį; Čiurlionis ruošėsi vedyboms, jam reikėjo atlikti priešvedybines išpažintį ir gauti dokumentinę liudijimą; sužadėtinės patartas kreipėsi į Maironį; žinodamas vargingą Čiurlionio situaciją ir nedrąsumą, poetas pasikvietė kompozitorių pietų; prie stalo maloniai pasišnekučiavo; po to Maironis staiga atsistojo, nuėjo į kitą kambarį, grįžo apsilvilkęs sutaną ir oficialiai užbaigė procedūrą¹⁶. Tais pačiais metais sukurta Čiurlionio daina galėjo būti kaip kompozitoriaus padėka ir bičiulystės išraiška tuo metu jau garsiam poetui. Tačiau suabejojus pačios melodijos ir harmonizacijos autoryste¹⁷, ilgą laiką šis kūrinys nebuvo minimas greta kitų Čiurlionio kompozicijų, neįtrauktas į kūrinių sąrašus ir ilgainiui pamirštas. Kaip žinia, pirmą kartą Maironio eilėraštis pavadinimu „Mano gimtinė“ buvo paskelbtas 1895 m. *Pavasario balsuose*. Tekstas virto liaudies daina – užregistruota net 16 skirtingų dainuojamųjų variantų, iš jų 5 užrašyti su melodijomis¹⁸. Pagal šį eilėraščių muziką kūrė kompozitoriai Andruška, Kačanauskas, Šimkus¹⁹. Tačiau nė viena to meto melodija nepašė į Čiurlionio. Galėtume melodiją, kaip ir visą kūrinį, priskirti Čiurlioniui, bet kraštinėse dalyse vyraujantis mazurkos ritmas nėra jam būdingas (ilustracija Nr. 2). Juo labiau kad šio ritmo kompozitorius sąmoningai vengė, jį įvardijęs lietuvių muzikos svetimybe²⁰. Kita vertus, polifoninė choro faktūra ir stiprus balsų individualizavimas tarp to meto kompozitorių yra būdingas tik Čiurlioniui. Tad melodijos ir visos harmonizacijos stilistinis

¹⁵ Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, *Ten, kur Nemunas banguoja*, redagavo Darius Kučinskas, Kaunas: Naujasis lankas, 2012.

¹⁶ Jadvyga Čiurlionytė, *Atsiminimai apie M. K. Čiurlionį*, Vilnius: Vaga, 1974, p. 146.

¹⁷ Vytautas Landsbergis, *Čiurlionio muzika*, Vilnius: Vaga, 1986, p. 98.

¹⁸ Maironis, *Raštai*, t. 1: *Lyrika*, įvadą, komentarus parašė, knygą parengė Irena Slavinskaitė, Vilnius: Vaga, 1987, p. 260.

¹⁹ Čia paminėti kompozitoriai, sukūrę muziką iki 1932 m. Vėliau pagal šį eilėraščių dar kūrė Bronius Budriūnas, Julius Sinius, Juozas Strolia, Antanas Vanagaitis, Vytautas Visockis.

²⁰ Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, „Apie muziką“, in: Sofija Čiurlionė-Kymantaitė, *Lietuvoje: Kritikos žvilgsnis į Lietuvos inteligentiją*, Vilnius: Zavadzakis, 1910, p. 59–83.

neatitikimas bei istorinis-biografinis kontekstas leidžia teigti, kad prie šio kūrinio (muzikos) atsiradimo prisidėjo abu autoriai, turintys skirtingą muzikinę patirtį ir skirtingas muzikines nuostatas.

Andantino

Ten, kur Ne-mu-nas ban-guo-ja tarp kal-nų, lan-kų,
 Solo (mp) Tutti
 Ten, kur Ne-mu-nas ban-guo-ja,
 B (mp)
 tarp kal-nų, lan-kų,

2 iliustracija. Mikalojaus Konstantino Čiurlionio „Ten, kur Nemunas banguoja“

Apie Sasnausko dainos „Kur bėga Šešupė“ atsiradimo aplinkybes rašė Landsbergis²¹. Jis atkreipė dėmesį, kad Maironio eilėraštis buvo iškart žinomas (pasirodė, paplito, vėliau – publikuotas) kartu su melodija, tai yra kaip daina²². Taip pat primenamos istorinės aplinkybės: eilėraštis kartu su užrašyta melodija buvo perduotas kompozitoriui Sasnauskui su prašymu ją harmonizuoti. Tuo remiantis iškelta hipotezė, kad melodijos autorius galėjo būti Maironis. Kompozitorius kūrinį pagal gautą eilėrašį paskelbė dviem variantais – pirmasis sukomponuotas pagal eilėrašį ir prie jo pridėtą melodiją, o antrasis dainos variantas jau sukurtas pagal savo originalią melodiją, vėliau paplitusią ir iki šiol visiems gerai žinomą. Čia galima būtų papildyti, kad Sasnauskui perduota melodija yra užrašyta kaip daina su priedainiu. Kupletai užrašyti dviejų ketvirtinių metru, o priedainis – trijų ketvirtinių su akcentuota pirmąja nata. Panaudota ritminė pulsacija (dvi aštuntinės ir dvi ketvirtinės) taip pat primena mazurką, nors ir be taškuoto ritmo (iliustracija Nr. 3).

Ši sąsąjka su mazurkos ritmu yra panaši su jau aptarta Čiurlionio harmonizuota melodija – ritmikos požiūriu abi melodijos panašios (naudojamas mazurkai charakteringas trijų ketvirtinių metras, tipinės kadencijos). Jei Sasnauskui perduota melodija buvo sukurta Maironio, tai analogiškai

²¹ Vytautas Landsbergis, *Česlovo Sasnausko gyvenimas ir darbai*, Vilnius: Vaga, 1980, p. 112; Vytautas Landsbergis, „Maironis ir muzika“, p. 181–182.

²² *Žinyčia*, Tilžė, 1902, Nr. 4–5, p. 52–55.

3 iliustracija. Česlovo Sasnausko „Kur bėga Šešupė“ priedainis, sukurtas pagal gautą melodiją

galime daryti išvadą, kad ir Čiurlionio harmonizuota melodija taip pat yra Maironio.

Po kelių metų Sasnauskas dar kartą publikavo pirmąjį savo dainos variantą²³. Čia jau yra pakeistas metras – visas kūrinys perrašytas į keturių ketvirtinių metrą. Pakeista melodijos pulsacija susilpnino mazurkos pojūtį ir priartino kūrinį prie kitų originalių Sasnausko kompozicijų.

Specialiai dainavimui kurti eilėraščiai. Tai, kad Maironis kai kuriuos eilėraščius kūrė tarsi specialiai dainavimui, liudija pavadinimai, nurodantys į atitinkamą žanrą (daina, duetas, giesmė), eilėraščio struktūra su aiškiai išdėstytais kupletu bei priedainiu²⁴ ir net kai kuriomis muzikinio atlikimo nuorodomis – 1920 m. *Pavasario balsų* leidime prie eilėraščio „Lietuvių gimnas“ („Pirmyn į kovą!“) atskirų posmų šone prirašyta „forte“, „piano“. Vienintelis atvejis, kai Maironis sukūrė eilėraštį prisilaikydamas jau žinomos ir paplitusios melodijos, t. y. jau pritaikydamas būsimą eilėraštį atitinkamai metrinei pulsacijai ir parinkdamas atitinkamą metrinę schemą, yra „Eina garsas nuo rubežiaus“. Čia Maironis aiškiai nurodė, pagal kurią melodiją reikia dainuoti: „Gaida kaip: „Tu Lietuva, tu Dauguva, pasilikit sveikos“²⁵ (tai primena ir akcentuoja tiek Landsbergis, tiek Ramoškaitė).

Taip pat žinomas atvejis, kai Maironis sukūrė eilėraštį-giesmę pagal konkretų užsakymą. Statant Panevėžio katedrą, vyskupas Kazimieras Paltarokas užsakė prelatui Maironiui parašyti eiles būsimam katedros himnui. Eilėraštį 1928 m. sukūrė Maironis, muziką – kun. Teodoras Brazys. 1930 m. kovo 4 d. Maironiui lankant ką tik baigtą statyti Panevėžio katedrą pir-

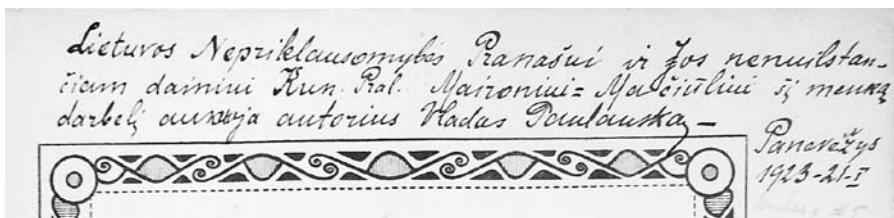
²³ Šaltinis, Tilžė, 1907, Nr. 1, p. 8.

²⁴ Vytautas Landsbergis, „Maironis ir muzika“, p. 181.

²⁵ [Maironis], *Pavasario balsai ir Kur išganymas*, parašė Maironis (J. M-lis), Sankt-Peterburgas: Lietuvių laikraščio kaštais, 1905, p. 17.

mos liturgijos metu skambėjo jo eilėmis sukurtas katedros himnas „Kristus Karalius“²⁶. Eilėraščio mašinraštyje esantys Maironio rankra įrašyti paskutinio posmo pataisymai patikslina eilėraščio mintį, bet eilėdaros ir muzikinės pulsacijos nekeičia. Tad maštant, kas paskatino šį pakeitimą, neatrodo, kad tai galėjo būti kompozitoriaus Brazio pasiūlymas.

Istoriniu požiūriu svarbūs Vlado Paulausko atsiminimai, užrašyti Leono Kuodžio, kuriuose užfiksuota „Dueto“ („Nesek sau rožės prie kasų“) sukūrimo istorija²⁷. Pasak Paulausko, Maironio eilėraštis buvo parašytas 1915 m. Panevėžyje, Paulausko vedamo choro repeticijos metu, per kokią valandą. Muziką kompozitorius sukūrė taip pat labai greitai („pakakę 3–4 valandų“), ir nuo to laiko šis duetas (daina dviem balsams su fortepijono pritarimu) buvo nuolat atliekamas įvairių progų ir lietuviškų vakarų metu. Kūrinys atspausdintas tik 1923 m., nusiųstas Maironiui su dedikacija (ilustracija Nr. 4) ir gautas jo padėkos laiškelis, kuriame taip pat paminima, kad leidinį poetas parodė „didesniems žinovams“ (tikriausiai Naujaliui).

4 iliustracija. Kompozitoriaus Vlado Paulausko dedikacija Maironiui ant ką tik atspausdintų „Dueto“ natų (Maironio lietuvių literatūros muziejus, NB 937)

Net trys kompozitoriai sukūrė muziką pagal šį eilėrašį – Paulauskas, Naujalis ir Kačanauskas. Tačiau, kaip pastebi Žilevičius, „iš muzikos struktūros tie visi trys duetai vienas į kitą panašūs kaip trys vandens lašai“²⁸. Nors Paulauskas nieko neįtarinėjo pasisavinus jo dainą, tačiau nuostaba išlieka.

Liaudies dainos Maironio eilėmis. Antras melodijų pagal Maironio eiles šaltinis – liaudies dainos. Apie tai, kad Maironis stengėsi paskleisti savo poeziją liaudyje, kartais net padainuodamas savo paties sukurtą melodiją,

²⁶ Apie Kristaus Karaliaus katedrą, in: <https://aina.lt/apie-kristaus-karaliaus-katedra>, (2018-09-20).

²⁷ Leonas Kuodys, *Maironio eilėraštis ir jam muzika, sukurti Panevėžyje*, [rankraštis], in: Panevėžio Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, f. 58, p. 1–5.

²⁸ *Ibid.*, p. 4.

žinoma iš amžininkų atsiminimų, dalį kurių pamini ir Landsbergis²⁹. Deja, Maironio padainuotos melodijos seniai ištirpo nesuskaičiuojamuose liaudies atidainavimuose, ir jas atsekti, nesant nė vieno natų užrašo, neįmanoma. Kitas Maironio eilių plitimo liaudyje būdas susijęs su besiformuojančiu lietuvių profesionaliuoju menu. Jokimaitienė atkreipia dėmesį, kad Maironio „dainų tautosakėjimo kelias savitas, unikalus. [...] Maironio poezija tarsi „iš viršaus“ buvo nuleista į liaudį“³⁰. Pasak mokslininkės, Maironio eilėmis muziką kūrė vargonininkai ir pirmieji mūsų kompozitoriai, kurie savo kūrinį išmokė dainuoti lietuviškus chorus, išleido jų natas, ir taip šios dainos išplito visoje Lietuvoje bei toliau plėtojosi vis naujais variantais. 1990 m. lietuvių liaudies dainų kataloge buvo užrašyti 602 tekstai Maironio eilėmis, iš kurių tik 125 fiksuoti su melodijomis³¹. 2013 m. paskelbtame Ramoškaitės straipsnyje nurodomi jau kiti skaičiai (lentelė Nr. 3)³². Dar 21 užrašyta daina Maironio eilėmis yra saugoma Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Etnomuzikologijos archyve (visos dainos užrašytos su melodijomis).

Eil. Nr.	Pavadinimas	Bendras užrašų skaičius	Užrašai su melodijomis
1	Eina garsas nuo rubežiaus	137	47
2	Už Raseinių ant Dubysos	63	25
3	Jau pavasaris atėjo	55	15
4	Ar skauda man širdį	41	4
5	Kur bėga Šešupė	29	15
6	Tupi šarka ant tvoros	28	4
7	Miškas užia	25	8
8	Sunku gyventi žmogui ant svieto	25	4
9	Kur lygūs laukai	24	8
10	Lietuva brangi	23	7
11	Užtrauksim naują giesmę, broliai	21	8
12	Oi neverk, motušėle	20	5
	Iš viso:	491	150

3 lentelė. Liaudyje populiariausios dainos Maironio eilėmis (atrinkta: Živilė Ramoškaitė, „Maironio poezija liaudies ir kompozitorių kūryboje“, in: *Tautosakos darbai*, Vilnius, 2013, t. XLV, p. 17)

²⁹ Vytautas Landsbergis, *op. cit.*, p. 179–184.

³⁰ Pranė Jokimaitienė, *op. cit.*, p. 168.

³¹ *Ibid.*, p. 170.

³² Živilė Ramoškaitė, *op. cit.*, p. 15–29.

Beveik visos liaudies dainos Maironio žodžiais buvo užrašytos jau po poeto mirties (LLDK užrašai datuoti 1930–1938 ir 1960–1990 m., LMTA Etnomuzikologijos archyvo užrašai – nuo 1960 m.), tad sunku spręsti, kurios dainos buvo dainuojamos dar Maironiui gyvam esant, o kurios atsirado vėliau. Be to, šie liaudies dainų užrašai pilnai neatspindi realios situacijos – užfiksuota tik dalis liaudyje paplitusių Maironio tekstų, nes „daugelis rinkėjų, manydami, kad tai grynai autorinė kūryba, jų nefiksavo“³³. Nors teoriškai įmanoma prielaida, kad vienu kitu atveju Maironis taisydamas eilėraščius vėlesniems leidimams buvo nesąmoningai paveiktas ar sąmoningai atsižvelgė į liaudies dainuojamus ir folklorėjant pakeistus, niveliuotus tekstinius variantus, tačiau praktiškai šios prielaidos neįmanoma patikrinti. Kita vertus, dauguma liaudyje paplitusių dainų pagal Maironį turi nesunkiai atsekamą pradinį šaltinį – tai kompozitorių sukurtos ir tautoje paplitusios dainos, ir tai ypač akivaizdu vėliau užrašytose dainose. Pavyzdžiui, 1960 m. Jaunikaičių kaime (Pagėgių raj.) Anelės Čepunkienės-Čenkutės padainuota ir Norberto Vėliaus su Vytautu Narmontu užrašyta daina „Kur lygūs laukai“³⁴ visiškai atitinka Tallat-Kelpšos melodiją, publikuotą *Kariagos aiduose* 1920 m.³⁵ Bet yra nemažai dainų, kurios žinomos tik liaudies dainavime. Štai keletas jų (abėcėlės tvarka): „Ant Drūkšės ežero“, „Aš norėčiau prikelti“, „J. St.“ („Aš nežinau, graži sesute“), „Jaunos dienos“, „Mergaitė“, „Senatvė“, „Senelio skundas“, „Sudieu“. Dauguma „originalių“ liaudies dainų pagal Maironį užrašyta pakankamai vėlai, jau po Antrojo pasaulinio karo, ir čia atsispinti tiek prieškariu būdingi liaudies dainavimai, tiek pokario partizanų dainų motyvai.

Taip pat įdomūs liaudies kūrybos požiūriu kontaminacijos atvejai, kai vienos dainos melodija panaudojama kitos dainos žodžiams. Pavyzdžiui, daina „Už Raseinių, ant Dubysos“. Daina užrašyta apie 1960 m. (užrašas nedatuotas) Varėnos rajone³⁶. Jos pirmieji du taktai daugiau primena Vinco Kudirkos „Tautišką giesmę“ nei Naujaliao dar 1908 m. publikuotą kompoziciją (ilustracija Nr. 5). Ši samplaika, matyt, atsirado dėl dainos pateikėjos amžiaus ir atminties, kita vertus, galima spėti, kad abi dainos (Kudirkos ir

³³ Pranė Jokimaitienė, *op. cit.*, p. 170.

³⁴ Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Etnomuzikologijos archyvas, KTR 4.8 (186).

³⁵ Juozas Tallat-Kelpša, *Kariagos aidai: Tėvynės gynėjams dainų rinkinėlis*, Kaunas: Krašto apsaugos ministerijos literatūros skyrius, 1920.

³⁶ Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Etnomuzikologijos archyvas, KTR 55 (140), Mg 1756.

Naujalia) pateikėjai buvo žinomos ir dainuojamos. Panašių kontaminacijų, kai vienos dainos melodijai pritaikomi kitos dainos žodžiai, nėra retenybė, būdingesni atvejai taip pat aptarti Jokimaitienės straipsnyje.

5 iliustracija. Vinco Kudirkos „Tautiškos giesmės“ atspindys liaudies dainoje pagal Maironio eilės „Už Raseinių, ant Dubysos“

Kompozitorių kūriniai pagal Maironį. Eilėraščio pokyčius įmanoma atsekti pagal muzikos rankraščius ir publikacijas. Rankraštis neabejotinai yra tikslesnis teksto panaudojimo šaltinis, nei publikacija. Tačiau daugeliu atvejų pagal Maironį sukurtų kūrinių yra išlikusios tik publikacijos, tad jomis ir tenka remtis, siekiant išsiaiškinti literatūrinio ir muzikinio tekstų sąveiką. Lyginant poetų ir kompozitorių pakartotinai išleistus kūrinius, ypač tai, kas naujame leidime yra pakeista, koreguota, išryškėja akivaizdi tendencija – poetai savo eilėraščius taiso ir tobulina daug dažniau nei kompozitoriai. Maironio atveju taip pat stebime eilėraščio pakeitimus nuo nežymių korekcijų iki gan drastiškų transformacijų pakartotinai ar kiekvieną kartą leidžiant tą patį eilėrašį. Tuo tarpu kompozitoriams būdinga nuostata, kad sukurta muzika negali būti keičiama, nes ji perteikia geriausiai pavykusį kompozitoriaus sprendimą. Taisomos dažniausiai tik pastebėtos korektūros klaidos. Skirtingi to paties kūrinio variantai yra pakankamai retas reiškinys

muzikų tarpe – iš visų iki 1932 m. sukurtų muzikos kūrinių pagal Maironio eiles tik du (Sasnausko „Užmigo žemė“ ir Naujalio „Malda“) turi po du skirtingus variantus³⁷. Mums gi šiuo atveju rūpi, ar Maironio eilėraščių kaita buvo (ir jei buvo, tai kiek stipriai) paveikta kompozitorių sprendimų ar tiesioginių pasiūlymų bendraujant tarpusavyje. Šiuo aspektu galime išskirti tris atvejus.

Pirma, kai turima medžiaga leidžia nustatyti, pagal kurią eilėraščio versiją ir kurį leidimą buvo komponuota muzika. Antra, kai Maironio eilėraščių ir muzikos analizė leidžia teigti apie esantį atgalinį ryšį, kai sukurta melodija stabilizuoja (tarsi „užkonservuoja“) poetinį tekstą arba verčia jo taisymą derinti ne tik prie poetinio metro, bet ir prie jau sukurtos ir socialinėje terpėje įsitvirtinusios muzikos ir jos ritmo. Trečia, kūrybinis kompozitoriaus ir poeto bendradarbiavimas, kai pakeitimai literatūriniame tekste atsiranda kompozitoriaus pageidavimu ar, priešingai, poetas ką nors pataria, pasiūlo kompozitoriui pakeisti dėl tobulesnio, sklandesnio žodžių prasmės, potekstės ar emocijos perteikimo.

Nagrinėjant pirmąjį atvejį buvo nustatyta, kad kompozitoriai ne visuomet naudojos naujausiu paskelbtu eilėraščio (ir viso *Pavasario balsų* rinkinio) tekstu. Pavyzdžiui, pagal ką tik išleistą vieną iš penkių *Pavasario balsų* leidimų (iki poeto mirties), t. y. pagal naujausią leidimą, yra sukurta 17 dainų iš 26. Pagal ankstesnius leidimus sukurtos 6 dainos, o pagal dar ankstesnius – 3 dainos (lentelė Nr. 4). To priežastis galėjo būti tai, kad muzikai savo asmeninėse bibliotekose turėjo senesnę leidimą ir neatkreipė dėmesio į patobulintą eilėraščio variantą naujesniame. Ankstesnių eilėraščių leidimų panaudojimas muzikai, sukurtai daug vėliau, kartais net ir po paskutinio rinkinio leidimo (pavyzdžiui, Bačiulio 1927 m. publikuota „Lietuva brangi“ sukurta naudojantis pačia pirmąja 1892 m. eilėraščio versija), suprantama, neturėjo įtakos kituose leidimuose įvestoms eilėraščio teksto korekcijoms. Čia svarbu tai, kad kompozitoriai, kad ir kokį Maironio rinktinės leidimą naudotų, eilėraščio teksto nekeitė. Sutinkami tik atskirų žodžių ar eilučių pakartojimai, kurie yra natūralus muzikos kūrinio vystymo/plėtojimo būdas, bet ne eilėraščio korekcijos. Taip pat ir vieno ar kelių posmų praleidimas ar nepanaudojimas muzikos kūrinyje nereiškia muzikų siūlomų poetinio teksto transformacijų.

³⁷ Čia turimas omenyje naujas kūrybinis sprendimas, o ne to paties kūrinio aranžuotė kitai atlikėjų sudėčiai.

Eil. Nr.	Naujausias leidimas (iki 5 m.)	Ankstesnis leidimas (5–10 m.)	Dar ankstesnis leidimas (10–20 m.)
1	Augo putinas	Ant Drūkšės ežero	Oi, neverk, matušėle!
2	Daina („Ar skauda man širdį?“)	Lietuvis ir giria	Pavasaris
3	Daina („Už Raseinių, ant Dubysos“)	Nebeužtvenksi upės	Užtrauksme naują giesmę
4	Dainų šventei	Malda	
5	Duetas („Nesek sau rožės prie kasų“)	Milžinų kapai	
6	Eina garsas	Užmigo žemė	
7	Kur bėga Šešupė		
8	Lietuva brangi		
9	Mano gimtinė		
10	Marijos giesmė		
11	Miškas ir lietuvis		
12	Rudens dienos		
13	Sunku gyventi		
14	Tupī šarka		
15	Vasaros naktis		
16	Vasaros naktys		
17	Vilija (Neris)		

4 lentelė. Muzikos kūriniams panaudoti *Pavasario balsų* leidimai ir laiko distancija nuo poetinio teksto paskelbimo iki muzikos kūrinio sukūrimo

Antru atveju, kai muzika lyg „užkonservuoja“ ar verčia keisti poetinį tekstą, turime tik kelis atvejus. Čia tenka remtis tais muzikos kūriniais, kurie sukurti pagal pirmąsias Maironio eilėraščių publikacijas (ar net pačius rankraščius), paskelbtas iki pirmojo *Pavasario balsų* leidimo ar iki konkretaus eilėraščio įtraukimo į šį rinkinį. Tai yra Naujalio „Lietuva brangi“ ir „Sunku gyventi“, Pranaičio „Eina garsas“, Nacevičiaus „Sunku gyventi“, Paulausko „Nesek sau rožės prie kasų“ (pagal Maironio rankraštį) ir Naujalio „Laikas atgimti“ (taip pat pagal Maironio rankraštį – neišlikusią pirmąją *Jaunosios Lietuvos* VI giesmės versiją).

Akivaizdžiausias poetinės metrikos priverstinės kaitos pavyzdys yra eilėraštis „Lietuva brangi“. Palyginus pirmąją (1891) ir antrąją (1920) eilė-

raščių publikacijas, jau pirmojoje eilutėje matome esminį metrinės pulsacijos pakeitimą. Šis pakeitimas atitinka Naujalis 1906 m. publikuotos dainos ritmiką, kuri pati savaime taip pat nėra tobula (pirmojo žodžio „Lietuva“ kirtį muzikoje Naujalis perkėlė į antrąjį skiemenį – „Lietuva“). Tačiau daina greitai paplito, tapo labai populiari, ir Maironiui teko taikytis prie kompozitoriaus pasiūlyto ritminio sprendimo, pirmąją eilėraščio eilutę pakeičiant kitais, geriau muziką atitinkančiais žodžiais (lentelė Nr. 5). Atitinkamai buvo koreguojama ir antroji eilėraščio eilutė.

Maironis, 1891	– v v – v // – v v – v v – v – v // v v – – v	Lietuva, brangi mano tėvyne, Szialie didvyrių kur grabe guli
Naujalis, 1906	v – v – v // v – v – v v – v – v // v – v – v	Lietuva brangi mano tevyne Šalis didvyriu Kur grabe guli
Maironis, 1920	v – v – v // v – v – v v – v – v // v – v – v	Graži tu, mano brangi tėvynė Šalis, kur miega kapuos didvyriai

5 lentelė. Eilėraščio „Lietuva brangi“ pirmosios eilutės ritminės pulsacijos palyginimas

Eilėraštis „Sunku gyventi“, pirmą kartą paskelbtas 1895 m. kartu su Nacevičiaus muzika, demonstruoja priešingą – eilėraščio teksto stabilizavimo – atvejį. Muzikos kūrinys parašytas trijų ketvirtinių metru. Pagal jį pirmoji takto dalis yra kirčiuota, o antroji ir trečioji – ne³⁸. Tuo tarpu Maironio metrinė pulsacija yra sudaryta iš dviejų dalių (kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų sekos). Tokiu atveju dainuojant pirmąją eilėraščio žodį „sunku“ kirtis iš antrojo skiemens šoka į pirmąjį (lentelė Nr. 6). Šis poetinio ir muzikinio ritmų neatitikimas buvo akivaizdus nuo pat pradžių, bet Maironis eilėraščio teksto nekeitė. Pakankamai sklandus muzikos metroritminis bangavimas (stipriąją takto dalimi savo kompozicijas pradėjo ir kiti pagal šį eilėraščių kūrinius sukūrę kompozitoriai – Naujalis ir Kačanauskas) ir dainos populiarumas įtvirtino visuomenėje būtent tokią metrinę pulsaciją. Galbūt dėl to Maironis dar kartą 1920 m. paskelbdamas šį eilėraščių pakeitė ne pirmosios, o antrosios eilutės pirmuosius žodžius („iš visur“ pakeista į „visur tik“), kuriuos dainuoti (ir ištarti dainuojant) yra patogiau.

³⁸ Kita vertus, nors dainos pirmoji pusė Nacevičiaus užrašyta trijų ketvirtinių metru, užrašytų natų vertės išduoda ją esant dviejų ketvirtinių. Tokią dviejų dalių pulsaciją galutinai įtvirtino Naujalis, savo dainos versiją paskelbęs 1906 m.

Maironis, 1892	$\vee - \vee - \vee // - \vee \vee - \vee$ $- \vee - \vee - // \vee - \vee - \vee$	Sunku gyventi žmogui ant sviesto Isz visur vargai, nelaimės spaudžia
Nacevičius, 1895	$- \vee \vee - \vee // - \vee \vee - \vee$ $- \vee \vee - \vee // - \vee \vee - \vee$	Sunku gyventi žmogui ant sviesto; Isz visur vargai nelaimės spaudžia
Naujalis, 1906	$- \vee \vee - \vee // - \vee \vee - \vee$ $- \vee \vee - \vee // - \vee \vee - \vee$	Sunku gyventi žmogui ant sviesto iš visur vargai nelaimės spaudžia
Kačanauskas, iki 1920 (publikuota 1923)	$- \vee \vee - \vee // - \vee \vee - \vee$ $- \vee \vee - \vee // - \vee \vee - \vee$	Sunku gyventi žmogui ant sviesto, Iš visur vargai nelaimės spaudžia
Maironis, 1920	$\vee - \vee - \vee // - \vee \vee - \vee$ $\vee - \vee - \vee // \vee - \vee - \vee$	Sunku gyventi žmogui ant sviesto; Visur tik vargas, nelaimės vienos

6 lentelė. Eilėraščio „Sunku gyventi“ pirmųjų eilučių puslacių palyginimas

Trečiu atveju (kūrybinis bendradarbiavimas) turime tik hipotetinę situaciją, nes dokumentuotų liudijimų nėra. Galėtume tik teoriškai pasvarstyti Maironio ir jo amžininkų kompozitorių kūrybinį bendradarbiavimą eilėraščio kūrimo metu. Ir tai pirmiausia būtų siejama su Naujaliu, su kuriuo Maironis nuolat bendravo net kelis dešimtmečius, ir jų bendravimas peraugo į labai produktyvų kūrybinį darbą³⁹. Maironio įtaka Naujaliui, taip pat abipusė įtaka vienas kitam geriausiai atsispindi rankraščiuose. Tačiau tenka konstatuoti, kad šiuo atveju kūrybiniame procese atsekama vienkryptė įtaka – Maironio poveikis Naujaliui. Naujalis stengėsi pedantiškai persirašyti eilėraščių, įskaitant ortografiją ir gramatiką: su visais kabliataškiais, brūkšniais, daughtaškiais, didžiosiomis pirmųjų eilutės žodžių raidėmis ir t. t. Tiesa, tai ne visuomet pavykdavo, ypač tose vietose, kur Naujalis įrašydavo savo pastabas ar muzikines atlikimo nuorodas (tempo, dinamikos, muzikos charakterio), neretai atsirasdavo elementarių rašybos klaidų. Dar įdomiau, kad, perrašant Maironio eilėraščių, vienur kitur Naujaliui prasprūsdavo net tarmiškumai (pavyzdžiui, „oi, kuo“ vietoj „oi, ko“ eilėraštyje „Daina“ („Ar skauda man širdį“)). Ir visa tai tik parodo, koks iš pradžių didelis buvo tarp šių asmenybių skirtumas tiek išsilavinimo, erudicijos, tiek ir bendrai tautinės savivokos bei kultūrinio tapatumo požiūriu. Naujalis iki Maironio formavosi, gyveno ir dirbo vien tik lenkiškoje aplinkoje, ir, pasak Žilevičiaus, tik Maironis paskatino Naujalį „įsijungti lietuviškų muzikos dirvonų arti“⁴⁰. Jei Naujalis ir drįso pokalbių metu Maironiui išsakyti savo pastebėjimus dėl eilėraščių, visa tai, matyt, liko tik jų dviejų kalbose, nes nei Naujaliaus rank-

³⁹ Plačiau žr. Juozas Naujalis, p. 54–55.⁴⁰ Juozas Žilevičius, *op. cit.*, p. 305–306.

raščiuose, nei Maironio eilėraščių pakartotiniuose leidimuose tai niekaip neatsispindi. Kaip tik yra priešingai – pagal Naujalisio persirašytus žodžius nesunkiai galime identifikuoti, kuriuo Maironio leidimu naudojosi kompozitorius kurdamas vieną ar kitą dainą. Kaip pavyzdį detaliau panagrinėkime Naujalisio dainą „Ar skauda man širdį“ (lentelė Nr. 7).

Maironis, 1920	Naujalisio rankraštis, 1920–1923	Pirmoji publikacija (Naujalis-Strumskis, Bruklinas), 1923 ⁴¹	Maironis, 1927
Ar skauda man širdį? oi ne, oi ne! Gegutė gaudina „ku-ku“ miške; Kukuoja-dejuoja ir širdį gaudina, Lyg rodos į girią, į tamsią vadina, Ir tiek man apsako slapčia!	Ar skauda man širdį? oi ne, oi ne! Gegutė gaudina „ku-ku“ „ku-ku“ miške; Kukuoja-dejuoja ir širdį gaudina, Lyg rodos į girią, į tamsią, į tamsią vadina, Ir tiek man apsako slapčia!	Ar skauda man širdį? oi ne, oi ne! Gegutė gaudina „ku-ku“ „ku-ku“ miške; Kukuoja dejuoja ir širdį gaudina, Lyg rodos į girią, į tamsią, į tamsią vadina, Ir tiek man apsako slapčia!	Ar skauda man širdį? Oi ne, oi ne! Gegutė kukuoja „ku-ku“ miške; Kukuoja-dejuoja ir širdį griaudina, Lyg tartum į girią, į tamsią vadina, Ir tiek man apsako slapčia.
Taip žmonės atšalę! Nuo jų toliau Taip rodos man butu vienai lengviau! Tik gaila man butu vien rutų darželio! Ir vieno, tik vieno, kaip uosio, bernelio! Oi butu kasdieną gaudžiau!	Taip žmonės atšalę! Nuo jų toliau Taip rodos man butu vienai lengviau! Tik gaila man butu vien rutų darželio! Ir vieno tik vieno, kaip uosio bernelio! Oi butu kasdiena, kasdiena gaudžiau!	Taip žmonės atšalę; Nuo jų, toliau! Taip rodos man butu vienai lengviau! Tik gaila man butų vien rutų darželio! Ir vieno, tik vieno, kaip uosio, bernelio! Oi butu kasdiena, kasdiena gaudžiau!	Taip žmonės atšalę! Nuo jų toliau Man, rodosi, būtų vienai lengviau. Tik gaila man būtų vien rūtų darželio Ir vieno, tik vieno, kaip uosio bernelio! Oi būtų kasdieną gaudžiau!
Ar krinta? ar žiba aušros rasa? Ar vien ašarėlė gaili, karšta? Nenoriu nei aukso, nei rubų šilkinų, Kodėl-gi tų ašarų, tų sidabrinių Užtvenkt negaliu niekada?		Ar krinta? ar žiba aušros rasa? Ar vien ašarėlė gaili, gaili, karšta? Nenoriu nei aukso, nei rubu šilkinų, Kodėl-gi tų ašarų, tų sidabrinių Užtvenkt negaliu, Užtvenkt negaliu, Užtvenkt negaliu niekada, niekada?	Ar krinta? ar žiba aušros rasa? Ar vien ašarėlė gaili, karšta? Nenoriu nei aukso, nei rūbų šilkinų, Kodėl gi tų ašarų, tų sidabrinių Užtvenkt negaliu niekada?

⁴¹ Juozas Naujalis, *Ar skauda man širdį?*, Brooklyn, NY: Xavier Strumskis, 1923.

Gegutė-sesutė! oi ko? dėl ko Tu man neatspėji, ar aš ryto Lakiosiu-liūdėsiu, kaip tu, po giraite? Atmint ar atmins kas mergaitę- našlaitę? Vienai ar begrižti namo?	Gegute sesutė! oi kuo? del ko Tu man neatspėji, ar aš ryto Lakiosiu liudėsiu, kaip tu, po giraite? Atmint ar atmins kas mergaitę našlaitę? Vienai ar begrižti namo, vienai ar begrižti namo?		Gegute-sesute! oi ko? delko Tu man neatspėsi, ar aš ryto Liūdėsiu- dejuosiu, kaip tu, po giraite? Atmint ar atmins kas mergaitę- našlaitę? Vienai ar begrižti namo?
---	--	--	--

7 lentelė. Maironio „Dainos“ ir Juozo Naujalio „Ar skauda man širdį“ tekstų palyginimas

Eilėraštis buvo publikuotas visuose penkiuose paties Maironio parengtuose leidimuose. Naujalio kompozicija buvo sukurta pagal Maironio 1920 m. leidimą ir Ksaverio Strumskio išleista Niujorke 1923 m. Muzikos rankraštis nedatuotas, tik nurodytas opusas – op. 24⁴². Sugretinus eilėraščio tekstą su žodžiais, įrašytais po natomis (rankraštyje ir publikacijoje) paaiškėja, kad muzikos rankraštyje yra praleistas trečias eilėraščio posmas, o publikacijoje – ketvirtas. Be to, publikacijoje yra pakeista tonacija (iš A-dur į B-dur) ir taktutė (ilustracija Nr. 6). Vadinasi, turėjo būti dar vienas Naujalio rankraštis, iš kurio leidėjas ir parengė pirmąją publikaciją. Išanalizavę teksto skirtumus, atrandame, kad Naujalis, vadovaudamasis muzikos komponavimo logika, kai kur įvedė žodžių pakartojimus (pirmo posmo 2 ir 4 eilutės, antro posmo 5 eilutė, trečio posmo 5 eilutė)⁴³, bet paliko nemažai rašybos klaidų (neįrašytos nosinės raidės, praleisti kableliai), taip pat sutinkamas jau paminėtas tarmiškumas („kuo“ vietoj „ko“). Atrodo, kad muzikos rankraštis užrašytas (perrašytas iš juodraščio) gan skubotai, daugiausia susitelkiant į natų tekstą, kuriame nėra jokių taisymų. Sulyginus Strumskio publikaciją su rankraščiu, matome, kad kai kurios Naujalio rašybos klaidos jau ištaisytos, paredaguotas natų tekstas, todėl pakeista taktutė ir pasiekta didesnė muzikos ir žodžių ritmo sinchronizacija. Įdomiau, kad Strumskio leidime Maironio eilėraščio tekstas rašybos požiūriu yra modernizuotas, labiau prisiderinta prie jablonskinės bendrinės rašybos nor-

⁴² Kauno miesto muziejus, Miko ir Kipro Petrauskų skyrius, Naujalio fondas, G-273, p. 1.

⁴³ Atskirų žodžių ar eilučių pakartojimai yra būdingi dainos žanrui, tai nesietina su poetinio teksto pakeitimais.

mų: antrame publikacijos posme įrašytos nosinės raidės žodžiuose „butų“, „kasdieną“, nors žodis „butų“ taip ir paliktas su trumpąja „u“. Rankraštyje dainos metrą Naujalis pasirinko „iš trijų“ (trijų ketvirtinių), tuo tarpu eilėraštis yra kintamo metro – pirmoji eilutė (iki klaustuko) pulsuoja pagal trijų ketvirtinių metrą (su prieštakčiu), o atkartojimas „oi, ne“ – pagal dviejų ketvirtinių metrą. Neatsižvelgus ar neįsigilinus į poetinio teksto ypatumus, pirminiame rankraštyje Naujaliui nepavyko suderinti eilėraščio ir muzikos pulsacijos. Palyginus eilėraštį, publikuotą 1926 m. su Naujaliaus muzikos kompozicija, matome, kad Maironis pakeitimus darė visiškai neatsižvelgdamas į muziką.

6 iliustracija. Juozo Naujaliaus „Ar skauda man širdį“ rankraštis ir Ksaverio Strumskio publikacija

Maironio lietuvių literatūros muziejuje Kaune yra sukaupęs pluoštas muzikos leidinių pagal Maironio eiles su kompozitorių dedikacijomis poetui. Tai rodo to meto muzikų dėmesį ir pagarbą Maironiui ir kartu atskleidžia tam tikras atstumas, dar didesnis nei aptartas Naujalis ir Maironio kūrybinis santykis. Amžininkų atsiminimuose ar menininkų memuaruose nepavyko aptikti informacijos apie tai, kad kompozitoriai, bendraudami su Maironiui, aptarinėtų jo eilėraščius muzikos ir žodžio santykio aspektu, juo labiau nesiūlė ir neprašė kažką pakeisti, kad daina geriau suskambėtų. Vyko priešingas procesas – kompozitoriai publikuotą eilėraščių pakankamai laisvai keisdavo, jei to reikėjo pagal muzikinį užmanymą. Dažniausiai būdavo įvedami atskirų žodžių ar eilučių pakartojimai. Kartais būdavo praleidžiamas vienas ar kitas posmas, dainai panaudojami tik pirmieji du trys posmai arba, jei eilėrašties ilgesnis, dainoje dar pridėdamos paskutinis posmas. Žodžių sukeitimo vietomis ar jo pakeitimo kitu žodžiu dėl muzikinės pulsacijos nerasta – kompozitoriai į atskirų žodžių kirčiavimą dažnai nekreipė dėmesio, dėl to dainose neretai susiduriame su netaisyklinga kirčiuote (muzikinis kirtis nesutampa su žodžio kirčiu). Pavyzdžiui, jau aptartas kompozitorius Naujalis, atrodo, iš anksto nusistatydavo sau būsimos dainos metrą ir pagal ją kurdavo melodiją, nesigilindamas į pakitusią/kintančią eilėraščio metriką. Viena vertus, toks komponavimo būdas rodo nedidelį muziko talentą, kita vertus, tai atskleidžia tam tikrą komponavimo techniką, paplitusią ir naudotą tarp pirmųjų lietuvių kompozitorių, kurie ne visuomet buvo baigę specialias muzikos komponavimo studijas, dėl to jų kompozicijos ne visuomet pakildavo iki poetinio teksto meniškumo ir likdavo šabloninio melodijos harmonizavimo pavyzdžiais.

Apibendrinimas. Maironis buvo populiariausias poetas kompozitorių amžininkų tarpe – pagal poeto eiles iki 1932 m. sukurti (su aranžuotėmis) 76 muzikos kūriniai. Kiekvienas rinkinio *Pavasario balsai* leidimas inspiravo vis naujas muzikos kompozicijas. Daugiausia pagal Maironio eiles kūrė Juozas Naujalis, Aleksandras Kačanauskas, Česlovas Sasnauskas ir Juozas Tallat-Kelpša. Tradiciškai kompozitoriai visą kompoziciją sukdavo patys, tačiau dviem atvejais melodiją yra pasiūlęs pats poetas („Ten, kur Nemunas banguoja“ – Mikalojaus Konstantino Čiurlionio harmonizacija; „Kur bėga Šešupė“ – Sasnausko harmonizacija). Kitaip negu Maironis, kompozitoriai savo kūrinių juos pakartotinai leidžiant netaisė ir neredagavo. Sukurta ir publikuota muzikos kompozicija laikyta geriausiai pavykusi meniniu sprendimu, ir ji neatspindi naujesnio (patobulinto) poetinio teks-

to. Tik dviem atvejais yra žinomi iš esmės nauji meniniai sprendimai, komponuojant muziką pagal tą patį eilėrašį – tai Sasnausko „Užmigo žemė“ ir Naujalis „Malda“. Nagrinėjant poetinių ir muzikinių tekstų sąveiką, buvo nustatyta, kad:

- a) poetinis tekstas muzikos kūriniuose dažniausiai būdavo keičiamas jį praplečiant (pakartojant vieną ar kitą žodį, eilutę) ar sutrumpinant (praleidžiant posmą ar kelis posmus). Pats eilėraštis kompozitorių nebuvo keičiamas;
- b) pagal natose esančius žodžius atsekamas kompozitorių naudotas *Pavasario balsų* leidimas. Išsiaiškinta, kad kompozitoriai ne visuomet naudojo vėliausią poezijos rinktinės leidimą;
- c) kai kurie kompozitorių pasiūlyti muzikiniai sprendimai turėjo įtakos vėlesnėms Maironio eilėraščių redakcijoms. Tai vyko dėl kompozitorių pasiūlytos kitokios nei poetinio teksto metrinės pulsacijos. Taip Naujalis „Lietuva brangi“ muzika vertė poetą koreguoti eilėrašį, kad atitiktų muzikos pulsaciją ir priešingai – Vinco Nacevičiaus, Naujalis ir Kačanausko įtvirtinta kitokia muzikinė pulsacija stabilizavo „Sunku gyventi“ eilėraščio tekstą (pirmojo posmo pirma eilutė);
- d) kai kurios muzikos kūrinių publikacijos liudija apie neišlikusius rankraščius – „Ar skauda man širdį“ liudija buvus kitą Naujalis muzikos rankraštį, o paties Naujalis kompozicija „Jau slava sukilo“ išsaugojo Maironio *Naujosios Lietuvos* pirminį teksto fragmentą.

Apžvelgus muziką Maironio eilėmis, pasirodžiusią iki poeto mirties, galima teigti, kad poetinio teksto muzikinės redakcijos pirmiausia ženkliai paspartino Maironio poezijos sklaidą visuomenėje. Kompozitorių dėmesys poetui buvo nuolatinis visą jo gyvenimo laiką, o jų sukurti muzikos kūriniai per leidinius ir parapijų chorus išplito po visą Lietuvą. Kai kurios liaudyje perdainuotos ir savaip perkurtos dainos nutolo nuo pradinių kompozitorių sukurtų melodijų, tapo visos liaudies savastimi, tad pirminiai melodijų šaltiniai šiandien yra sunkiai beatsekami.

Aptariant Maironio ir jo amžininkų kompozitorių kūrybinį bendradarbiavimą, atsiskleidė pakankamai intensyvus ir abipusis produktyvus bendradarbiavimas. Vienu atveju (Naujalis) tai vyko tiesiogiai bendraujant ir gal net tariantis dėl vieno kito žodžio ar natos parinkimo, kitu atveju šis bendravimas vyko per publikacijas – jas lyginant atsiskleidžia, kas ir iš kur yra perimta ar kodėl pakeista. Šie pakeitimai dažniausiai nurodo vienakryptį kūrybinio darbo vektorių: muzikos kūriniuose įvesti/pasiū-

lyti poetinio teksto pakartojimai, praleidimai naujose Maironio eilėraščių redakcijose neatsispindėjo, ir tai daugiausia buvo susiję su muzikos komponavimo logika.

MUSICAL EDITIONS OF MAIRONIS (THE EARLY PERIOD)

Summary

In this paper, the author examines musical editions of Maironis's texts. He overviews musical works to Maironis's poetry composed until the poet's death in 1932 and analyses creative interaction between Maironis and his contemporaries-composers (mostly the composer Juozas Naujalis) and the significance of this cooperation concerning textual changes. The author emphasises that the most significant number of musical works were created to the poems from Maironis's collection *Pavasario balsai* (Voices of Spring), which was published as many as five times during the poet's lifetime, each time with more or less extensive changes. The question, therefore, arises if these textual changes (or, adversely, the stability of the early edition) might have been influenced by the musical compositions of the poet's contemporaries, its frequent performance, and popularity among the general public; in other words, did the musical works composed to Maironis's poetry influence his creative process that can be traced in subsequent editions of his poetry? The author takes a separate look at the original works by Lithuanian composers and at the poems that had turned into popular songs, and discusses the sources of the melodies of the popular songs and the instances of contamination.

Maironis was the most popular composer in his milieu (Maironis was the most popular poet among the composers?) All composers of his time wrote music to his poetry. Seventy-six works (with arrangements) were created during Maironis's lifetime. Most of them were authored by Juozas Naujalis (28), Česlovas Sasnauskas (12), Aleksandras Kačanauskas (12), and Juozas Tallat-Kelpša (2). The composers used 26 poems from the collection *Pavasario balsai* and five poems from other publications. The following poems were especially popular: 'Miškas ir lietuvis' (The Forest and a Lithuanian, 5), 'Mano gimtinė' (My Homeland, 5), 'Sunku gyventi' (It Is Hard to Live, 4); with arrangements: 'Kur bėga Šešupė' (Where the Šešupė Flows, 3+3), 'Lietuva brangi' (Lithuania Dear, 3+2), and 'Jau slavai sukilo' (The Slavs Have Risen, 2+3).

There is no doubt that the composers wrote the tunes of their works themselves. However, the article mentions two instances when Maironis himself might have composed the music. These are Mikalojus Konstantinas Čiurlionis' song 'Ten, kur Nemunas banguoja' (Where the Nemunas Runs in Waves) and Sasnauskas's 'Kur bėga Šešupė'. The sources of popular songs to Maironis's poetry are harder

to identify due to a large number of variants that are difficult to count (so far, there exist records of 623 song lyrics and 146 melodies). In analysing possible influence of the composers on the changes in Maironis's poem, the author discusses three cases: (1) chronological parallel of the publishing of a poem and music, (2) a poetic text consolidated (stabilised) by the melody, which did not change in subsequent editions, and (3) a change in the poetic text stimulated by music. The discussion of the relationship between Maironis and his contemporaries-composers revealed a collaboration that was quite intensive and mutually prolific. In the case of Naujalis, it was face-to-face communication and, possibly, discussions regarding the choice of one word or musical note or another; in other cases, creative cooperation developed through published texts.